
Fókuszban

ÉSZ ÉS SZÍV ÖSSZJÁTÉKA

*Beszélgetés a hetvenéves dr. Faragó Klárával,
az ELTE PPK professzor emeritusával*

A konvenciókkal szembeszáll, öntörvényű és értékközpontú, racionális és intuitív egyszerre, így jellemzik kortársai. A lehetetlenbe is belevág, nem érzi kockázatosnak. Andalogni nem lehet mellette, repülni kell. Ehhez adódik a friss füge, amit találkozásainkkor a kertjéből hoz. Meg a csokorba szedett levendula. A maga készítette szörp és aprósütemény. Váratlan meglepetései tovább árnyalják a jelentést, ahogy kiválik a cím mögül az ember. A teret betöltik közös elmélkedéseink az időről s annak mágiájáról, hogy miként is lehetne a megfoghatatlant a tudomány eszközeivel mégiscsak megfogni.

– Ahogyan megismertem Klárát az elmúlt években, elképesztő munkabírás és elvárásrendszer jellemzi. Nem enged magának pihenőt, és nemcsak önmagával szemben könyörtelen, hanem viszi magával a hallgatóit is. Nincs holtpont, nincsen elakadás soha?

– Bizony vannak elakadásaim nekem is, miközben én állandó flow-állapotban szeretnék lenni. Flow azonban nem túl gyakran adódik, és nem is tartós. Nekem pedig lételemem, hogy állandóan lelkesítsen valamilyen cél. Amikor elakadok, akkor egyenként teszem a lábaimat, egyiket a másik elé, és úgy haladok előre, de akkor sem állok meg. Csak ilyenkor megnő bennem a magammal való elégedetlenség érzése...

– És zenével át tud lendülni ezen? A zene családi örökség (apja, nagybátyja, testvére is zenélt), Klára is zongorázott, oboát is tanult a Konzervatóriumban, aztán később újra megjelent az életében: ezúttal a hegedű társaságában. Láttam játék közben, mintha ott és akkor igazán átlényegülne.

– Csak a kései negyvenes éveimben kezdtem hegedűn játszani. Tulajdonképpen úgy talált rám az ötlet, hogy a gyerekeim kamarazenéltek, én meg irigykedtem. Erre mondták, hogy ugyan miért nem kapcsolódom be én is. Ezért aztán belevágtam. De bosszant, hogy ilyen későn már nem lehet elég jól megtanulni ezt a nehéz hangszert...

– *Hm... Gyakran tör pálcát önmaga fölött. Egy olyan apa képe, mint amilyen a Kláráé, ösztönző vagy nyomasztó volt?*

– Mindkettő. A mai napig számít, hogy mit mondana, az egész elvárásrendszerben benne van, neki nagyon sokat számított a teljesítmény. Annyiban nyomasztó, hogy ha összehasonlítom vele magam, akkor jóval alacsonyabbra helyezkedem. Az ő számára mindennél fontosabb volt a munka, hitt abban, hogy a tudomány képes jobbá tenni a társadalmat, szolgálni az emberiséget. Nagyon művelt volt, az ógörög és a latin mellett számos nyelvet ismert. Persze a sok munka nem csak beállítódás kérdése volt, el kellett tartania a családot. Oroszul is megtanult később, hogy fordításokkal kiegészíthesse tanári fizetését, miután 1950-ben elmozdították főiskolai igazgatói állásából.

– *Apjáról, Faragó László neveléstudósról gyakran, ám anyjáról ritkán beszél...*

– Okos és művelt nő volt az anyám, könyvtárosként dolgozott, először a Mérei vezette Országos Neveléstudományi Intézetben. Évekig nem tudott elhelyezkedni, miután őt is elbocsátották. Az apám nem bánta, hogy otthon maradt, de azt hiszem, nem volt neki való a három gyerek meg a háztartás, kissé megkeseredett, zárkózott lett. Ezekben a nehéz években úgy éreztem, nem elég figyelem fordul felém, ezért tizenévesen már elhatároztam, hogy „na, majd én mindent elintézek egyedül”.

– *Ez az elhatározás el is kísérte mindvégig, eléggé magányosan indult a felnőtt élet, már az érettségi évében magára maradt Klára.*

– Akkoriban más idők jártak, a lányokkal szemben sokkal tradicionálisabb elvárásokat támasztottak. Ezért aztán óriási kaland volt, hogy elmehettem egyedül Párizsba, megszakítva gimnáziumi tanulmányaimat. A család ezidőben Nigériába utazott, mivel az apámat az UNESCO felkérte 1963-ban egy tanárképző főiskola matematikai tanszékének vezetésére, és ő azzal a feltétellel vállalta az állást, hogy a gyerekei külföldre utazhassanak. Kinyílt a világ számomra: a cselédszobából, amit béreltem, egyenesen ráláttam a Notre Dame egy szegletére... Hazatérve aztán folytattam a gimnáziumot, de sosem voltam jó kislány, és utáltam az akkori merev időszakot. Miért kellene nekem fehér gallért, övet viselni, ha én egyszer nem akarok? Nem csináltam nagy balhét, de rebellis alkat voltam, az irracionalitás ellen mindig szót emeltem. Az orosztanárom jól el is látott egyesekkel, olyasmikért, hogy nem vittem szótárat. Az iskolának szemet szúrt önállóságom, kirívó volt, hogy egyedül lakom, ezért homályos vádak alapján arra kényszerítettek, hogy a nagyanyámhoz költözzem... Azt hiszem, akkor veszítettem el a hitemet abban, hogy az igazság végül mindig érvényre jut. Falura menekültem tanítani, ami igen nagy próbatétel volt. A következő évtől aztán felvettek az egyetemre, s a papám betegsége miatt a család is hazaköltözött.

– *A gyerekkori „fekete bárány” szerep meddig kísérte el?*

– Hunyady professzor a születésnapomon tartott beszédében úgy jellemzett engem, mint aki „saját és közös dolgaiban fenntartotta és fenntartja magának a mérlegelés jogát, és saját belátása szerint dönt, nem sodródik, nem követ fenntartás nélkül konvenciókat, nem illetődik meg mások státuszától, bízik ítélőképességében és nem hagyja azt elvitatni”. Úgy tűnik, a „fekete bárány” nem csak külsőség. Ma már nem tűnök ki, az egyetemen nem követelik meg a konformitást. Egy multinál, azt hiszem, elég nagy gondban lennék. Inkább individualistának mondanám magam, a sorba beállás és konformitás kevésbé jellemző rám. Kicsit meglepő talán, hogy végül mégis szigorú tanár lettem, de nem a formális keretek tiszteletét kérem számon. Inkább azt várom el, hogy vegyék komolyan a munkát, mindenki dobja be magát, én nem vagyok egy jószívú tanár.

– *A szóbeszéd szerint Klára nagy hippi volt...*

– Talán a Hunyady professzor által megcímkezett öntörvényűség tette? A konformitás elleni lázadás? Élesen magmaradt gyerekkori emlékeim vannak a tekintélyuralmi rendszerrel kapcsolatban érzett viszolyogtató érzésekről. Kisiskolás voltam, amikor Sztálin meghalt, és az osztályban fel kellett állni, és kollektíven szomorodni emiatt. Emlékszem a május elsejei felvonuláson a Marx–Engels–Lenin–Sztálin–Rákosi színezett képek feltűnő csúnyaságára – apám vitt el bennünket néhányszor, és a nagymamám barátnőjének „Aréna úti” erkélyéről néztük –, meg a tribün előtti suta és befejezetlen néptáncokra... Az úttörővasútban, az osztálykirándulásban az egyéniségvesztést, a fanatizmus csíráját láttam, és ösztönös ellen-szenvet éreztem. Még KISZ-tag sem voltam, a Pártba se léptem be, és azóta sem tudok jó szívvel csatlakozni közösségekhez, főleg ha ideológiai alapon szerveződnek. Számomra a fontos értékek: szabadság, egyenlőség, tolerancia, kritikus gondolkodás. Toleranciám csak az ezen eszmékkel szemben harcosan intoleráns, fanatikus személyeken törik meg. Az ötvenes–hatvanas években a hivatalos narratíva manipulált és hazug volta iránt érzett erős ellenszenvem elfordított a társadalmi-politikai kérdésektől. Ugyanakkor érdeklődéssel követtem minden, a hivatalostól eltérő hangot. A hatvanas évek a lázadások kora, megjelenik a beatzene, a *Nagyvilág*, közölni kezdik a legmodernebb nyugati irodalmi műveket. Ezeket szívesen fogyasztottam, de érdeklődtem a beatnemzedékkel ellentétes nézeteket és ultrabalos politikát valló csoport tevékenysége és nézetei iránt is. Bár ideológiájukkal nem azonosultam, néhányszor az én lakásomon tartották összejöveteleiket. A nyolcvanas években Szabó Miklós „repülő egyetem” szemináriumain vettem részt nagy lelkesedéssel. Ez a beállítódás érzékenyített arra, hogy később, a társadalmi változások lassú beindulásával, társadalmilag fontos és időszerű kérdésekkel foglalkozzam.

– *Részben saját elhatározásból, részben éppen az apja hatására köteleződött el a pszichológia mellett. Melyik volt az a pillanat, amikor döntött erről?*

– Negyedik gimnazista voltam, és a természettudományok és bölcsészettudományok között vacilláltam. Elég tudatosan végiggondoltam, hogy a pszichológia mindkét területet ötvözi, hiszen addigra már sokat olvastam a témában, nagymér-

tékben az otthoni könyvtárunknak köszönhetően. És természetesen a Mérei Ferencsel folytatott beszélgetések is vonzottak a pályára.

- *Mérei neve gyakran előkerül a Klárával való beszélgetésekben, aki ugye az apja révén egyrészt családi barát, másrészt tanára is volt a Lipótmezőn. Boldoggá teszi a szakma, amelyet ilyen erős hatásokra is választott?*
- Én a metszéspontokat szeretem. A döntés tanulmányozása egyszerre elméleti és gyakorlati kérdés is. Hogyan látják az emberek a világot, miként hozzák meg döntéseiket, és azok milyen következményekkel járnak, illetve milyen irányban lehetne rajtuk javítani. El tudtam volna magam klinikusként is képzelni akár, de a rutint nem szeretem. Számomra nagyon fontos a változatosság, és az egyetemi lét minden formájában örömet találok, a tanításban, a kutatásban egyaránt, ezért nekem ez egyszerre munka és szórakozás is, szeretek kísérletezni, kockázatot vállalni.
- *Amikor pályakezdőként az MTA Pszichológia Intézetébe került, milyen volt a fogadtatás, tetten érhető volt akkoriban az életkoralapú előítélet?*
- Ebből a szempontból jó munkahely volt, elfogadták a fiatalokat, bár nem kaptam annyi segítséget, amennyire szükségem lett volna abban az időben. Ugyanakkor a kutatás számos területen még kiforratlan volt. A hatvanas évek végén csak fordítások voltak, meg idejétmúlt könyvek, nehéz volt a tudást összeszedni, egy fiatalnak egyedül lábra állni. Inkább magányosan dolgoztak a kollégák, nem vonták be egymást, nem volt kialakult team-kultúra. Könyvek és folyóiratok hiányában sok mindent csak később tudtam megtanulni. Egy kicsit túl kritikusnak és kevésbé konstruktívnak éreztem a légkört.
- *Hunyady professzor, aki „egyívásúnak” vallja magát Klárával, szerepet játszott abban, hogy az ELTE-re jött, és itt is maradt, miközben számos másik egyetem nem tudta ott tartani?*
- Olyannyira, hogy amikor síbalesetem volt, autót küldött értem, hogy csak ne lazáljak, én meg felkötött lábbal tanítottam... Az ő invitálására jöttem az ELTE-re.
- *Miközben óvatosnak nevezi magát, gyakran szeret olyasmibe belevágni, aminek nincs előzménye, hazai hagyománya, akár a döntépszichológia meghonosítása, akár a korát meghaladó kultúrközi vizsgálatok terén.*
- Az ellentmondás úgy békíthető össze, hogy amihez kedvem volt, belevágtam. És ha hiszek valamiben, akkor nem érzem azt kockázatosnak. Szeretem, ha az élet játék, és nem rutin. S hogy szokás szerint valami kritikát is megfogalmazzak önmagammal szemben: kerestem mindig a területet, ahol teljes lényemmel elköteleződhettem, így nem éreztem a döntés súlyát. Lehet, hogy ez baj: talán túl sokat csapongtam, több témába is belefogtam, és nem haladtam szigorúan egyetlen irányba...
- *Szabó Laura előadása szerint Klárának „csak a személyes ambíciói nem voltak erősek soha”.*
- Sose motivált a hierarchiában való előrelépés, a professzorság is Hunyady Györgynek köszönhető, aki erőteljesen ösztönzött arra, hogy a szakmai karrierhez

szükséges grádicsokra sorban fellépegsek. Nekem nem volt fontos, nem érdekelt. Ma persze ez már az egyetemi életben maradás feltétele, régebben nem volt az. Vezetővé is inkább a sors tett, mint a saját ambícióim. De ha már az lettem, igyekeztem valamit létrehozni.

– *A hallgatóknak adott kerti partik is arra utalnak, hogy Klára átlép a hierarchikus dimenziókon.*

– Nem hiszem, hogy az egyetemi tanárság a legfőbb jellemzőm. Nem szeretném, hogy e szerepen keresztül közelítsenek hozzám a diákjaim, az ismerőseim, vagy az idegenek. Nem ez vagyok én. Csak ez is. A hozzám közelálló hallgatókkal, kollégákkal való informális együttlét pedig természetes emberi kapcsolat számomra.

– *Kísérletező kedvét, új ötleteit, irányait hogy fogadták a kollégái, hallgatói?*

– Nem akadályoztak benne, de azt sem mondhatnám, hogy túlzott lelkesedéssel támogattak volna. Persze akadt azért segítőm is az évek során, de számos cserbenhagyásos történetet is magam mögött tudok. Végül is alapvetően egyedül vittem véghez, amit elhatároztam. Inkább azt mondanám, hogy az egyetem olyan közeg, ahol nem szólnak bele, ha az ember dolgozik valamin.

– *A nemrég átvett életműdíj milyen érzéseket hozott felszínre? Egyáltalán, miként viszonyul a díjakhoz, amiből magának tud már jó párat?*

– Díjat kapni nem annyira jó, mint amennyire rossz lenne nem kapni... Inkább az számít, ha másnak tényleg tetszik valami, amit én csináltam. Hogy például Hunyady professzor említette a születésnapomon előadott beszédében, hogy tetszett neki a munkám. Az számít, ha érzem, hogy ez most tényleg nekem szól. A forma kevésbé érdekel.

– *Tudom, hogy szorongató volt Klára számára a hetvenedik születésnap ünnepségre való készülődés, de végül megnyugvást hozott az esemény, mindazzal a sokféle és intenzív érzéssel, ami kísérte.*

– Igen, idegenkedtem tőle, mint minden formális alkalomtól, nem szeretem az ünnepi alkalmakkor szokásos, célzatosan dicsérő beállításokat, amelyek gyakran nem őszinték. Ám nem ilyen légkör fogadott: minden személyes volt és igazi. Hálát éreztem a kollégáim felé, akik megszervezték úgy, hogy nekem is tetsszen, akik őszintén és barátsággal méltatták szakmai és emberi vonásaimat. Egyszóval örültem, mert jól sikerült, és azonosulni tudtam mindennel, ami ott történt és elhangzott. Kollégáim és tanítványaim nem üres frázisokban értékelték a munkámat, hanem rólam beszéltek. Például miközben Szabó Laura felidézte személyes barátságunk mozzanatait, kiderült az is, hogy nagy munkabírású és igényes, önfeláldozó és felelősségteljes szakembernek tart. Kósa Éva pedig amellet, hogy megemlékezett a pszichológiai oktatás beindításáért közösen vívott csatáinkról a Pázmányon, megosztotta kulináris és irodalmi élményeinket is. Semmiről sem tudtam előre: nem számítottam rá, hogy ott lesznek a gyerekeim, a barátnőm és szerzőtársam, Ági Oldfield eljön Angliából, hogy a gyerekeim és a zenekartagok, akikkel együtt játszom, egy kis koncertet adnak, hogy viszontlátom magam a filmvász-

non... Ezek mind azt mutatták, hogy ez az esemény valóban nekem szólt, csak-
 úgy, mint a műveimből ajándékképpen összeállított kötet.

– *Ilyenkor az ünnepelt hátra is néz, meg előre is: Klára mit lát?*

– Ha visszafelé nézek, akkor azt látom, hogy bár sok munka, írás, tanítvány és barát integet felém, még több és értékesebb művet is hagyhattam volna magam mögött, hogy lehetne több végzett doktoranduszom. Bár nincs bennem elégedetlenség, úgy érzem, többet is véghezvihettem volna ahhoz, hogy megfeleljek magasra tett ideáljaimnak.

– *Nem érzi az elismerést?*

– A mások elismerése nem elégít ki. Szigorú bírāja vagyok önmagamnak: ez apai örökség és mérce is.

– *És ha előre néz, akkor?*

– Úgy vélem, van még tere a munkámnak, a tanításnak, a kutatásnak, publikációk megjelentetésének. Nemrég fejeztem be egy angol nyelvű tanulmányt...

– *Azt látom, hogy a kutatásai mindig reflektálnak a társadalom aktualitásaira, van ebben célzatosság?*

– A rendszerváltáskor éreztem azt, hogy érdemes társadalmilag fontos és időszerű kérdések felé fordulnom. Amerikai tanulmányutamon olyan neves kutatókkal kerültem kapcsolatba, mint Paul Slovic és Baruch Fischhoff. Közösén végzett kultúrközi kutatásunkban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a kockázatpercepciót milyen mértékben határozzák meg az emberi gondolkodásra jellemző sajátosságok, és milyen mértékben az adott társadalom gazdasági, társadalmi és kulturális viszonyai. A kérdés érdeklődést váltott ki, később több kultúrában is megismételték vizsgálatainkat. Az Egyesült Államokban kapott szakmai inspirációk hatására továbbra is foglalkoztatott a kockázathoz való viszonyulás társadalmi jelentősége. Amikor 1984–85-ben Dorogon egy hulladékégető telepítéséről döntött a hatóság, az heves lakossági tiltakozást váltott ki. Ez akkoriban szokatlan volt, a rendszerváltás előszeleként lehet így utólag értelmezni a történeteket. Vári Anna kollégámmal a különböző érdekcsoportok nézeteit vizsgáltuk, a konfliktus alakulását, s végül a vitakezelés hazai gyakorlatát ellenpontoztuk a társadalmi konfliktusok kezelésének nyugati módszereivel. A kilencvenes években több nemzetközi fórumon is foglalkoztam a környezetvédelem pszichológiai releváns kérdéseivel. A WHO kezdeményezésére egy nemzetközi kutatócsoporttal kézikönyvet készítettünk a környezeti kockázatok különböző országokban honos gyakorlatáról, és ajánlásokat tettünk a kommunikáció javítására. Később, a gazdaság átalakulásával párhuzamosan, úgy véltem, hogy a kockázatvállalás az a terület, ami aktuális, társadalmilag fontos kérdést feszeget, hiszen a vállalkozás, az innováció egyik motorja a kockázatvállalás. Munkatársaimat bevonva elemeztem a vállalkozók kockázatvállalásának természetét, annak személyiségi hátterét. Az ELTE Innovációs Központjának megbízásából, Antoni Györgyi felkérésére tanulmányoztam a vállalkozó szellem érvényesülését és akadályait az innovatívnak számító kutatói

populációban. Erősen foglalkoztatott az az általánosabb elméleti kérdés, hogy vajon a rendelkezésre álló erőforrások hogyan befolyásolják a kockázatvállalást, a tehetősébb őrzi-e a vagyont vagy bátran kockáztat, a kevésbé tehetős „nem veszít semmit” alapon inkább kockáztat, vagy félve vigyázza megmaradt javait. A kérdés vizsgálatára a pszichológiai adatgyűjtésben amúgy ritka, mert nehezen megvalósítható módszert választva terepkísérletet terveztem, ahol valódi élethelyzetben vizsgáltam a kockázatvállalás és a rendelkezésre álló erőforrás kapcsolatát. Eredményeim arra is rámutattak, hogy bizony a terep- és a laboratóriumi kísérlet igen eltérő eredményekkel tud szolgálni, érdemes tehát kritikával kezelni a laboratóriumi eredmények validitását. Ezt a kérdéskört aztán jól össze lehetett kapcsolni a szervezetek kockázatvállalásának problematikájával is, amihez lehetőséget kínált a gazdasági válság terepe is.

- *A gazdasági döntésekre alkalmazható modell használható-e a kockázatvállaló magatartás leírására egyéb téren is, mint mondjuk a párkapcsolatok, az egészség, a munkaerőpiac?*
- A döntépszichológia leírja a racionális mérlegelés lépéseit, és megadja a jó döntés kritériumait. A racionalitás és tudatos szempontok egy határig működőképesek, ahol viszont hagyni kell teret az intuíció számára is. A racionális modell univerzálisan használható sok mindenre, de önmagában nem old meg egy problémát sem, mindig figyelni kell az ész és a szív összjátékára.
- *Ezeket az ismereteket hasznosította a mindennapi életben? Működhet-e egyáltalán ilyesfajta tudatosság a saját életvezetésben?*
- Nem vagyok túlságosan pszichologizáló alkat, inkább spontánul élek. Minden élethelyzetet újként kezelek, előítélet-mentesen. Bármilyen jön, megnézem, megszagolom, megkóstolom, és hagyatkozom a megérzéseimre is. Ahol alkalmazhatóak, hasznosak az ismereteim, ott előveszem ezt a tudást, ami sokszor segített a saját problémáim végiggondolásában, az emberekkel való kommunikációban. De saját pénzügyi befektetés esetében például mindenképpen egy szakértőt kérdezek meg, mert ez nem az én területem, és nem mindig térül meg a befektetett energia...
- *Milyen Klára élménye arra vonatkozóan, hogy a társadalom megítélése változott-e a tudós nővel, anyával szemben az évek során? Mik a saját, személyes tapasztalatai a szerepek összeegyeztethetőségéről?*
- A szakmában egy kicsit változott a nők szerepe. Régen nagyon kevés nő volt jelen, ma már egyre több, de a vezetésben még mindig férfiakat látunk... Ami pedig a személyes tapasztalataimat illeti, szülés után visszatérni dolgozni nagyon nehéz helyzetet teremtett. Féléves volt a fiam, amikor már az MTA Pszichológiai Intézetében dolgoztam, de rögtön utána jött a második gyerek, és klasszikusan rám maradt a gondoskodó szerep. A bölcsőde és alkalmi segítők közt lavíroztam, küzdve az állandó gyerekbetegségekkel. Ezt az időszakot nagyon rosszul éltem meg: se anyának nem vagyok jó, se a munkahelyemen nem felelek meg, úgy éreztem. De nem bírtam otthon maradni, a túlságosan izolált háziasszonyi szerepkörben sem. Ezért aztán számomra óriási kiugrás volt, amikor fél évre elmentem az Egyesült Államokba egy ösztöndíjjal. Élveztem az utazást, a szakmai közeget, a

függetlenséget, ugyanakkor szörnyű büntudat gyötört a gyerekek miatt... Azt tapasztalom, hogy a karriert és az anyaságot csak azok a nők tudják valamennyire összeegyeztetni, akiknek komoly segítségük van. Ezért a tudományos ambíciókkal rendelkező nőknek inkább azt tanácsolom, hogy lehetőleg előbb doktoráljanak, és csak utána szüljenek.

– *A gyerekei hogyan küzdöttek meg a tudós anya képpel?*

– Ha az eredményét nézem, könnyen. Mindkét gyerekem doktorált, a lányom kortárs író és emigrációs költészettel foglalkozik, a fiam rákkutató. Nagyon büszke vagyok rájuk. Ha a megküzdés folyamatát nézem, a fiamnak ment könnyebben, ő mindig is buzdított a további sikerek elérésére, a lányomnak meg nehezebben, ő egy darabig sok mindent máshogy akart csinálni, mint én. Végül azonban azt mondta: „Mama, én egyre inkább olyan leszek, mint te.” Ma már két érett nő egyenrangú párbeszéde a mienk.

– *A magaslatoikon az egyén gyakran magányos. Megtalálja-e Klárát is olykor ez az érzés, és vannak-e olyan időtálló barátságai, amelyek oldanak rajta?*

– Vannak olyan, időben visszanyúló szakmai kapcsolatok, amelyek személyes, emberi kötődéssé is váltak az évek során. Ezek igen fontosak számomra, mert úgy érzem, hogy kölcsönös szolidaritás alakult ki közöttünk, és mindig számíthatunk egymás őszinte kritikájára és támogatására is. Ilyen viszony fűz például Hunyady Györgyhez is, Szabó Laurához, Kósa Évához, de Kovács Zoltánhoz, volt tanítványomhoz, Kovács Judithhoz, és a nemrégiben elveszített, mesteremnek tartott, Engländer Tiborhoz is. Az egyetemi közegben jól érzem magam, de azért hiányérzetem van amiatt, hogy bár számos kollégámmal és diákkal dolgoztam együtt az általam kezdeményezett témákon, úgy látom, egyiküket sem ragadta igazán magával a döntés- és gazdaságpszichológia világa. Kissé aggódom amiatt, hogy milyen lesz a folytatása a jövőben mindennek...

– *Nem érzi, hogy át tudja adni a téma iránti lelkesedését a diákjainak? Én többször is hallottam hallgatói körökben, hogy igaz, hogy Klára sokat követel, ám ez látványos előmozdulást idéz elő a végeredmény minőségében, tehát megéri a befektetés, ugyanakkor képes még az éjszaka közepén is átolvasni egy-egy anyagot, amit szintén értékelnek a diákok. Mennyire hat ez vissza Klárára, tud-e ebből építkezni?*

– Valóban képes vagyok sokat megtenni a hallgatóimért, ám van egy hibám is, ami a túlzott elvárásban jelentkezhet. Azért várok el sokat, mert tisztetem a diákokat. Sajnos hajlamos vagyok arra, hogy inkább a hibáikra mutassak rá, mintsem hogy túlságosan dicsérném őket, pedig azt tanultam Méreitől, hogy a dicséret nagyon fontos, és ő mindenkinben talált is dicsérnivalót, ami szárnyakat adott a diákoknak. Aki nagyon jó volt, azt kritizálta, így sajtolt ki belőle többletteljesítményt. Nem próbálok jól hangzó dolgokkal népszerűséget hajhászni, inkább azt szeretem, ha kritikus szellem uralkodik az órámon, ha párbeszéd van, ha kérdeznek. Ettől aztán én is beindulok, ellenkező esetben meg úgy érzem, hogy egy kietlen homoksivatagban próbálok előrehaladni.

– *Mit gondol, mik voltak a múltban és mik most egy kutatói identitás kialakításának a nehézségei?*

– Nem léteztek kitaposott utak a kutatásban, mindenki keveset tudott, és mindent magának kellett kitalálnia. Ma könnyebb az út abban a tekintetben, hogy hatalmas irodalom áll rendelkezésre, számítógépes programok és jó képzés segítik a fejlődést, persze az elvárás is magasabb. Az igazán jó, tehetséges munka azonban manapság is elég ritka. Rengeteg jó dolgozat születik, amely a sztenderdizált sémák szerint forgatja meg a többé vagy kevésbé releváns pszichológiai kérdéseket, ám gyakran nincs bennük túl sok fantázia. Régen még a legrosszabb dolgozat is egyéni volt. Ma szinte bárki szerezhet fokozatot, aki szorgalmas. A jó technika elfedi, hogy hiányzik a tehetség, az eredetiség, s ami leginkább kellene, a szikra!

– *És milyen változásokat észlel önmagán az idő előrehaladásával?*

– Nagyon furcsa számomra, hogy elkezdtek tekintélyszemélyként viszonyulni hozzám, határozottan érzem, hogy ebben változás történt az idő múlásával. Negyvenévesen magázódásra váltottam a diákjaimmal, mert azt éreztem megfelelő kommunikációs formának ebben az életkorban, de sokszor letegeztek, amiből én nem csináltam gondot, de azért meglepett. Ma viszont egyre inkább kijár a magázódás a „nagytekintélyű professzorasszonynak”, noha Tanárnőnek szólítanak inkább mégis. Ha minden átmenet nélkül, ismeretlenül tegeznek, azt azért nem szeretem, több játékoság van a magázódásban, legalábbis egy ismeretség elején. Mindent összevetve: sok gyerekbetegségen túljutottam már. De igazából nem érzem az időt. Fizikailag jól vagyok, van bennem lendület. Évek óta jógázom, ez is segít kiegyensúlyozni a feszültséget és a nyugalmat. Nem érzem szinkronban magam az életkorommal, noha tudom, hogy bármikor bekövetkezhet egy radikálisabb hanyatlás ebben a korban. Úgy érzem, lelkileg fel vagyok erre is készülve, nem élek az örök fiatalság bűvöletében...

Faragó Klárával Tisza Kata PhD-hallgató beszélgetett